

## Over de kiezers en de militanten van het Vlaams Blok en de (onderzoeks)vragen die ze oproepen

Hans De Witte\*

Een van de vragen waarover na de verkiezingen van 24 november 1991 in België hevig werd gedebatteerd, is de vraag hoe men het stemgedrag voor het Vlaams Blok dient te interpreteren. In dit debat over de *oorzaken* en achterliggende *motieven* voor extreem-rechts stemgedrag kunnen twee strekkingen worden onderscheiden. De eerste strekking stelt dat de keuze voor een uiterst-rechtse partij door *inhoudelijke* overwegingen is ingegeven: de kiezer kent de standpunten van een dergelijke partij en spreekt zijn of haar *voorkeur* uit voor deze denkbeelden. De tweede strekking benadrukt dat de keuze voor een dergelijke partij een uiting is van *protest*: men kiest niet *vóór* deze partij, doch *tegen* alle andere partijen. Niet de inhoudelijke instemming met de standpunten van de verkozen partij, doch wel de afkeer van het politieke bedrijf staat dus centraal in deze visie. Voor beide visies valt wel wat te zeggen. Het Vlaams Blok profileerde zich tijdens de voorbije verkiezingen immers rond een aantal inhoudelijke thema's (zoals separatisme, een hardere aanpak van criminaliteit en haar gekende anti-vreemdelingenstandpunt), en stelde zich tevens als een protestpartij op met stellingen zoals 'Dit kan zo niet verder' en 'De politieke maffia moet afgestraft worden'.

Om na te gaan welke motieven aan de grondslag liggen van een stem voor het Vlaams Blok voerde ik een secundaire analyse uit van de gegevens die door Billiet c.s. werden verzameld bij een representatieve steekproef van de Vlaamse bevolking. Daarbij werd nagegaan in hoeverre we het stemgedrag van de geïnterviewden bij de Europese verkiezingen van juni 1989 kunnen voorspellen op basis van hun opinies. Als uiting van een inhoudelijke voorkeur voor het Vlaams Blok werden drie sets van opinies gebruikt: *volksnationalisme* (een

positieve houding ten opzichte van het Vlaamse volk), *etnocentrisme* (een negatieve houding ten opzichte van migranten, omdat ze als bedreigend ervaren worden voor de eigen cultuur en/of de eigen economische positie) en *racisme* (het geloof in de erfelijke ongelijkheid tussen rassen en in de superioriteit van het blanke ras). Dit biologisch gefundeerd racisme vormt een onderdeel van de extreem-rechtse ideologie en werd dan ook in het onderzoek opgenomen om na te gaan in hoeverre extreem-rechtse motieven een rol gespeeld hadden bij het stemmen op het Vlaams Blok. Een 'proteststem' werd geoperationaliseerd met twee sets van opinies: *anomie* (gevoelens van maatschappelijke machteloosheid, zinloosheid en sociaal isolement) en *politieke machteloosheid*.

Uit de resultaten van de analyse bleek dat een negatieve houding ten opzichte van migranten (*etnocentrisme*) het *hoofdmotief* vormde voor een stem op het Vlaams Blok in 1989. Volksnationalistische of extreem-rechtse (racistische) overwegingen speelden geen rol van betekenis bij de motivering van de stem. Een stem voor het Vlaams Blok vormde evenmin een loutere 'proteststem', al speelden gevoelens van politieke machteloosheid wel een ondergeschikte rol bij de keuze voor deze partij in plaats van voor de grotere partijen (CVP, SP en PVV). De keuze voor het Vlaams Blok weerspiegelde in 1989 dus een *inhoudelijke keuze* voor haar centrale anti-vreemdelingenstandpunt. In hoeverre dit ook geldt voor de verkiezingen van november 1991 is voorlopig nog een open vraag, doch lijkt vrij plausibel. Uit analyses die Marc Swyngedouw van het Interuniversitair Steunpunt Politiek Opinie-onderzoek (ISPO) vlak voor de verkiezingen van vorig jaar uitvoerde, bleek immers dat de migrantenproblematiek door de kiezer als de hoofdinzet van de voorbije verkiezingen werd beschouwd.

De *kiezers* van het Vlaams Blok stemmen dus niet uit racistische of extreem-rechtse overwegingen op hun partij, en mogen – op een wellicht kleine minderheid na – dan ook niet als rechts-extremisten worden beschouwd. Er bestaan voorlopig eveneens weinig aanduidingen dat het rechts-extremisme in de Vlaamse populatie zou zijn toegenomen, al houdt een verdere aangroei van het Vlaams Blok natuurlijk wel een dergelijk gevaar in. Impliceert dit alles nu dat het *Vlaams Blok* geen extreem-

\* Hans De Witte, doctor in de psychologie, is wetenschappelijk medewerker aan het Hoger Instituut voor de Arbeid (HIVA) van de KU Leuven.

rechtse partij is en dat haar *militanten* geen rechts-extremisten zijn? Niets is minder waar. In zijn interessante analyse over het reilen en zeilen van fascistische en racistische organisaties in Nederland tussen 1950 en 1990 toont Van Donselaar juist aan dat de hedendaagse Nederlandse uiterst-rechtse partijen nagenoeg rechtlijnig afstammen van hun vooroorlogse voorgangers zoals de NSB. Het uitgesproken anti-fascistische maatschappelijke klimaat na de oorlog verplichte hen echter om zich in hun politieke optreden te distantiëren van het vooroorlogse gedachtengoed. 'Achter de schermen' werd dit gedachtengoed echter levend gehouden en verder doorgegeven aan jonge militanten. Zo is de verwijzing naar het *biologische* racisme in het publieke discours vervangen door wat we 'cultureel racisme' zouden kunnen noemen. Het biologisch racisme verwijst immers al te duidelijk naar de rastheorieën die in Nazi-Duitsland werden gehuldigd en wekt als zodanig een sterke weerstand op onder de populatie. Dit is in mindere mate het geval met de culturele variant. Daarin worden de diverse 'culturen' als statisch opgevat en wordt beklemtoond dat 'vreemde' culturen (zoals de Islam) onverzoenbaar zijn met 'onze' cultuur. Om onszelf te beschermen dienen 'volksvreemde' culturen dan ook uit ons land verwijderd te worden. Iets dergelijks heeft zich ook in Vlaanderen voorgedaan. Historische en organisationele analyses, zoals deze van Gijsels en Van der Velpen, hebben aangetoond dat ook het Vlaams Blok haar wortels heeft in de uiterst-rechtse organisaties van vóór en vlak na de Tweede Wereldoorlog. Andere studies hebben de banden met de huidige uiterst-rechtse mozaïek in Vlaanderen blootgelegd en gaven aan dat nagenoeg het volledige partijkader van deze extreem-rechtse partij voorheen militeerde in radicale uiterst-rechtse organisaties, zoals Voorpost, de Vlaamse Militanten Orde (VMO), de Nationalistische Studenten Vereniging (NSV) en Were Di.

Het is dan ook van belang om een duidelijk onderscheid te maken tussen het kiezerskorps van het Vlaams Blok en haar militanten. De eerstgenoemden kunnen niet als rechts-extremisten worden beschouwd, de laatstgenoemden (grotendeels) wel. Dit impliceert natuurlijk dat de onderzoeks- en beleidsvragen die de groei van het Vlaams Blok oproepen voor *beide*

*groepen afzonderlijk* dienen te worden gesteld. In wat nu volgt lopen we enkele van deze vragen door, zonder daarbij echter volledig te willen zijn.

Een belangrijk aantal *onderzoeksvragen* met betrekking tot de individuele *kieser* van het Vlaams Blok zullen binnenkort kunnen worden beantwoord op basis van de uitgebreide enquêtering die het ISPO startte vlak na de verkiezingen van november j.l. Zo zullen we een zicht krijgen op de achtergrondkenmerken van de Vlaams Blok-kiezers in 1991 (hun 'sociaal profiel') en op de motivering van hun stemgedrag. Ook de partijen waarop deze kiezers voorheen stemden zullen in kaart gebracht worden. Daarnaast is er echter eveneens nood aan het verder in kaart brengen van het *onderliggende proces* dat tot etnocentrisme leidt. Het conceptuele kader dat de Nijmeegse onderzoekers Scheepers en Eisinga ontwikkelden biedt hierbij een belangrijk aanknopingspunt en verdient het dan ook om verder toegepast te worden in onderzoek in Vlaanderen. Daarbij dient dieper ingegaan te worden op de *sociaal-psychologische dynamiek* die achter dit fenomeen schuilt. Zo volstaat het niet om vast te stellen dat anomische gevoelens een etnocentrische opstelling versterken, doch dient tevens in kaart gebracht te worden *waarom* dit zo is. Diepte-interviews met kiezers kunnen hierbij behulpzaam zijn. Ook een verdere inventarisering en integratie van psychologische verklaringsschema's lijkt hierbij noodzakelijk, samen met het genuanceerder in kaart brengen van extreem-rechtse denkbeelden in de populatie en hun impact op het stemgedrag.

Een tweede belangrijke onderzoeksvraag betreft de *toename* van het Vlaams Blok-electoraat. Hoe komt het dat het zijn electorale opgang kent in een periode die juist gekenmerkt wordt door een (relatieve) economische heropbloei? In hoeverre spelen gevoelens van achterstelling (relatieve deprivatie) hierbij een rol bij hen die hun economische positie niet zagen verbeteren? Nam het etnocentrisme in de tachtiger jaren toe, en zo ja, waarom?

Ten slotte lijkt het belangrijk om aanvullend onderzoek te verrichten onder *jongeren* en *scholieren*. Sommigen beschouwen jongeren als trendsetters die nieuwe maatschappelijke opvattingen initiëren. In dat geval lijkt het belangrijk om na te gaan in hoeverre dit nieuwe

gedachtengoed etnocentrische of extreem-rechtse elementen in zich draagt. Anderen beschouwen jongeren als een beïnvloedbare groep die meer dan andere leeftijdscategorieën vatbaar is voor nieuwe ideeënstromingen. In dat geval is het noodzakelijk om hun huidige opinies in kaart te brengen, vermits vormings-initiatieven ter beïnvloeding van hun houding ten opzichte van etnische minderheden slechts kans maken wanneer deze bij de actuele denkwereld van jongeren aansluiten.

Ten aanzien van het Vlaams Blok als partij en haar militanten kunnen andere – zij het deels verwante – onderzoeksvragen worden gesteld. Een eerste reeks vragen betreft de *partij*, haar structuur en haar werking. Vooreerst is er nood aan het verder in kaart brengen van de organisationele *structuur* van het Vlaams Blok, en aan het verder blootleggen van haar bindingen met gelijkaardige organisaties in het binnen- en buitenland. Ook de financiering van dergelijke partijen dient te worden blootgelegd. Daarnaast is er tevens nood aan het in kaart brengen van de lokale inplanting van het Vlaams Blok in Vlaanderen en van haar *dagelijkse werking*. Daarbij zijn de volgende vragen van belang. In hoeverre biedt de uitbreiding van de structurele inplanting van het Vlaams Blok een verklaring voor haar recente electorale groei? Hoe gaat men tewerk bij het recruter van kiezers en militanten? Wie spreekt men aan en hoe doet men dit? Welke argumenten worden daarbij gebruikt? Op welke wijze slaagt men erin om de totale migrantenpopulatie als een radicale en criminele bedreiging te stereotyperen?

Naast deze vragen over de partij en haar organisationeel optreden, liggen er tevens vragen over haar *partijkader*, haar *militanten* en haar *kandidaten* tijdens verkiezingen. Uit welke lagen van de bevolking komen deze actieve leden voort (wat is hun 'sociaal profiel')? Welke elementen speelden een rol bij het ontstaan van hun militantisme en hoe motiveren ze dit zelf? In hoeverre speelt een autoritaire persoonlijkheid daarbij een rol, zoals aange-toond werd in het beroemde onderzoek van Adorno en collega's? In welke mate zijn de militanten en de kandidaten van het Vlaams Blok (reeds) doordrongen van de uiterst-rechtse ideologie? In haar interessante beschrijving van haar participerende observatie bij militan-

ten van het Franse 'Front National' in Marseille, toont Anne Tristan immers aan dat (potentiële) militanten gradueel 'opgeleid' worden in het extreem-rechtse gedachtengoed. De eerste maanden beperkt men zich tot 'populaire' thema's zoals etnocentrisme. Pas nadat deze met succes zijn geassimileerd, wordt overgegaan tot het aanbrengen van één van de dieperliggende – en minder populaire – lagen uit de uiterst-rechtse ideologie.

Tot slot van deze column nog een bedenking bij de implicaties van dit alles voor de wijze waarop het Vlaams Blok-fenomeen dient te worden aangepakt. Het verschil tussen kiezers en militanten impliceert eveneens dat beide groepen op een andere wijze dienen te worden benaderd. Elke publieke actie of stellingname rond dit fenomeen dreigt immers een ander – deels tegenstrijdig – effect te hebben op beide groepen. Manifestaties zoals de kaarswake bij het fort van Breendonk eind 1991 of de geplande massale betoging in het voorjaar van 1992 geven aan het Vlaams Blok en haar militanten het signaal dat hun publieke manoeuvreerruimte nog steeds beperkt is: het ontzegt hun 'het recht op de straat'. Dergelijk groot-schalig 'maatschappelijk wederwoord' kan als neveneffect echter een stigmatiserend effect hebben op de Vlaams Blok-kiezers, die *niet* als ideologisch overtuigde rechts-extremisten mogen worden beschouwd. Door deze laatste in manifestaties toch als racisten en rechts-extremisten te benoemen, treedt men polariserend op en miskent men hun ervaringen die tot dit stemgedrag hebben geleid. Het gevaar is dan ook groot dat men hen verder in de armen van extreem-rechts drijft, die wél bereid is om begrip op te brengen voor hun verzuchtingen. Daarmee is een prangend dilemma in kaart gebracht waarover dringend constructief denkwerk moet worden verricht: hoe een krachtig halt toeroepen aan het *Vlaams Blok* en haar militanten zonder echter de Vlaams Blok-kiezer en diens verzuchtingen af te wijzen?